משנה · אחרונים · הון עשיר · סדר מועד

הון עשיר על משנה ראש השנה

רבי עמנואל חי ריקי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הון עשיר על משנה ראש השנה

רבי עמנואל חי ריקי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הון-עשיר-על-משנה-ראש-השנה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 20261120031739-v39 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
משנה א 4
משנה ב 5
משנה ז 7
משנה ח 7
פרק ב 7
משנה ד 7
משנה ו 7
משנה ח 10
משנה ט 13
פרק ג 14
משנה א 14
משנה ד 14
משנה ו 15
משנה ז 15
משנה ח 15
פרק ד 15
משנה ב 15
משנה ג 16
משנה ו 16
משנה ט 16

פרק א

משנה א

ראש השנה

ראש השנה יש בה ד' פרקים, כנגד ארבעה ראשי שנים. ועוד ר"ה הוא החג שהחדש מתכסה בו בד' קליפות הסובבות אותו, ועד שלא תוכל להתחבר עם השמש הרי היא דלת, דלה מדברי תורה. ועוד ר"ה הוא ראש לחדש תשרי ששרשו בחסד דאור חוזר מדרגה הרביעית מלמעלה למטה.

ארבעה ראשי שנים הן. בכל מקום דלא קאי אבתריה תני הן, אבל מקום דקאי אבתריה כגון ארבע אבות נזיקין, דהכי פירושא ארבע אבות נזיקין אלו שהם השור וכו' לא ראי זה כראי זה, לא קתני הן, תוס' (ב. ד"ה ארבעה):

למלכים ולרגלים. אע"ג דמלכים מרגלים ילפי, כמ"ש הר"ב דמקיש מלכות שלמה ליציאת מצרים. ורגל שבו יצאו ישראל ממצרים הוא הרגל הראשון שבא בניסן, והכי מפרשינן למתניתין (דף ד.) רגל שבו ר"ה לרגלים. אעפ"כ הקדים המלכים לרגלים, שלא להתחיל המסכתא במלתא דאתיא דלא כהלכתא, כי האי לרגלים לר"ש דלית הלכתא כותיה אצטריך כמ"ש הר"ב. ועוד י"ל דמקדים מלכים שהם באחד בניסן, לרגלים שהם בט"ו בו, כסדר הזמן. ועוד י"ל דרמז לנו דבמלכי ישראל השומרים הרגלים איירי, וכמ"ש הר"ב:

לשנים. פי' הרב, לשני מלכי אומות העולם. ואפשר לומר דלא רצה התנא לקרותם מלכים כמלכי ישראל, אלא קראם שנים ע"ד (ישעיה א, יח) אם יהיו חטאיכם כשנים. דלפשוטו של מקרא הוא שם תולעת שני בלשון רבים:

לשמיטין. הא דלא תנן לשמיטות דומיא דיובלות, אלא תנן שמיטין שהוא לשון תרגום, משונה מן היובלות. כי סביב שרש השמיטין חונה קליפת נוגה, שרש לשון התרגום. משא"כ כנגד שרש היובלות שאין לה אחיזה שם כי הם במדרגה עליונה, ועיין בספרי משנת חסידים מפתח העולמות סדר נזיקין מסכת מקום הקליפות פ"א ופ"ב ובמפתח הכוונות סדר מועד מסכת שארית יום ראשון פ"א ומסכת יום הששי פ"ח פיסקא א':

כדברי ב"ש. מדלא תנן דברי ב"ש אלא כדברי, צ"ל דלא בפירוש אמר כן, אלא מכלל דבריו למדנו דהכי ס"ל:

משנה ב

בארבעה פרקים וכו'. אע"ג דהקדים התנא פסח לכלם, משום דבכל האי פירקא מסדר הדברים מניסן שהוא ראש לחדשים, מ"מ סדר הדין מר"ה מתחיל, והוא דבר"ה נידון כל אדם בפרט, אם יחיה או ימות, אם יעשיר או יעני, אם יהיה בריא או חולה, כמה יוציא וכמה ירויח וכיוצא בו. אבל עדיין לא ידענו מה יהיה בעולם בכללות, אם יצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם ויהיה העולם בריוח, או אם ח"ו יהיה להפך ולא ישיג האדם פרנסתו הקצובה לו כי אם בטורח ודוחק, עד כי יבא החג ויהיה העולם נידון לפי רוב הצדיקים שנמצאו בו בר"ה, על המים שהוא שרש ועיקר לרוב צרכי העולם, והגשם והשלג אשר תרד אם מעט ואם הרבה, את אשר תרד על הישוב ומקום זרע ודומה לו, תתחלק בין השדות והכרמים העומדים ברשות האנשים הראוים להם להנהות מטובה לכל אחד ואחד כפי מדרגתו ועל ידה זוכים לחלק מחלק הפרנסה הקצובה להם, והחלק הזה אם מעט ואם הרבה הנה הוא החלק המבחר שבכל חלקי פרנסתו, על כי מצות הרבה מקיים בו, והם הכנות טובות להרבות שכרו לשנה הבאה, מלבד הנחת רוח שיש לו בו כי רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חבירו. ועדיין לא ידענו אם דין זה של המים יועיל לכל דבר המתגדל על ידה, או אם יהיה איזה דבר שלא יועיל לו כלום על כי יבא עליו שלא בזמנו, ואף אם יבא עליו בזמנו אם יקרא לאותו דבר מקרה אחר אשר יפסידנו, או אם יהיה להפך שיהיה אותו דבר מתרבה אף אם הדין קשה על גשמי השנה שנגזר עליהם שיהיו מועטים, והדבר הזה הוא דבר עיקרי הצריכים לו כל העולם, והוא התבואה ופירות האילן, עד שיגיע הפסח והעצרת שנגזר עליהם רבוי או מעוט כפי רוב החטאים שחטאו באותו המין בשנה שעברה בכללות העולם, או רבוי המצות שקיימו בו. נמצאו היות כל הדינים האלה תלויות בדין הנעשה בבני אדם ביום ר"ה, משום הכי אתי שפיר דלא חש התנא להביא ראיה כי אם לדין ר"ה, כי הוא העיקרי והשאר טפלים לו ותלויים בו, אע"ג דאפשר שישתנו מאילו היו נעשים בראש השנה מחמת המעשים טובים שיעשו בהם או חטאים שיחטאו בהם בימים שבין ר"ה ליום הדין שלהם, מ"מ דין ר"ה הוא העיקר להיותו דין פרטי מה שאין כן אלו שהם דינים כללים, שאף אם אדם אחד רשע שנגזר עליו הפסד גדול מיום ראש השנה ירבה לעשות מעשים טובים אחר ראש השנה בתבואה ודומיו, לא משום זה ישתנה גזרתו הפרטית הרעה בהגיע החג ודומיו, כי אותו הפסד ודאי יפסיד אותו באותו שנה ומעשיו הטובים הם שמורים להיות נידון עליהם בפרטות לטובה לשנה הבאה, ומ"מ הועיל לכללות כי בהגיע יום הדין של אותם הדברים שזכה בהם יתוספו מעשיו הטובים עם מה שנעשה עמהם בשנה שעברה ויטו

הדין עליהם לכללות העולם לטובה, וכן הדין אם יהיה להפך, כן נלע"ד, על כי על פי דרכים אלו יובנו כמה מדרשי רז"ל המדברים בעניינים אלו. ועיין עוד בהקדמתי הנקראת עולם קטן הקודמת לספרי משנת חסידים ויאירו עיניך בדרכי ה' הישרים והצדיקים, ועיין לקמן ד"ה על התבואה:

העולם נידון. אע"ג דדין ראש השנה הוא דין פרטי לכל אדם כמ"ש לעיל, מ"מ אגב אחריני הכניסו תחת סוג זה של העולם נידון, על כי אף הוא שמו עולם קטן:

על התבואה. בלשון זה יש במשמעותו דבר הנדון וסבת הדין, דבר הנדון הוא התבואה שנדונה בפסח אם תרבה או תתמעט, וה"פ דמתניתין בארבעה פרקים העולם נידון, בארבעה חלקים וזמנים חלוקים העולם הכולל כל אלו הד' דברים הנזכרים במשנה, (נידון) בפסח נידון על חלק אחד ממנה והיא התבואה אם תתברך או לא, וכן כל שאר החלקים דפירות ומים, וחלק האדם אע"ג דהוא משונה קצת מן החלקי אחרים, מ"מ כללו עם אחריני מן הטעם הנ"ל, כי להיותו עולם קטן הרי הוא חלק מן הגדול, וחילק כל העולם לד' חלקים אלו, דנראה דכל שאר הדברים הם טפלים להם, להיות כי באלו נרמזו ד' רגלי המרכבה, כי בתבואה כתיב (משלי יד, ד) ור(ו)ב תבואות בכח שור. ופירות האילן יהיו כנגד פרצוף יעקב אבינו אשר הוא אילנא דכלא ביה כידוע ליודעי חן, והוא כנגד פרצוף נשר. והאדם הנידון בר"ה פשוט הוא, שהרי כתיב (יחזקאל א, י) ודמות פניהם פני אדם. והמים כבר ידענו מה שכתוב (תהלים קלו, ו) לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו. והחסד נקרא ימין ה' ושם פרצוף אריה ככתוב:

וסבת הדין נמי מורה, כשנפרש הכי, בפסח העולם נידון על המצות והעבירות שנעשו בתבואה, וכן באחריני. ואם יהיה פירושו הכי, צ"ל דלא בלבד התבואה עצמה שהיא סיבת הדין נדונת אם תלקה או לא, אלא אף יוצא הדין הכללי הראוי לחוטאים בה והוא הדבר כנזכר בפרקי אבות (פ"ה מ"ט) בארבעה פרקים הדבר מתרבה וכו' מפני מעשר שני וכו' מפני גזל מתנות עניים וכו'. יהיה בעצרת ובחג כל אחד כפי דינו, וב"ה יוצא הדין פרטי לכל א' ואחד כפי מעשיו, מי יחלה ויתרפא ומי ימות בה ומי שלא יחלה כלל, אבל לפי זה נמצא היות דין התבואה ודומיו קודמים לדין ר"ה הפך מה שפירשנו לעיל, ומפשטא דתלמודא וראיות הברייתא שכתב התי"ט נראה שהפירוש הראשון הוא עיקר:

כל באי עולם וכו'. הכא לא קתני על באי עולם העוברים וכו', כדקתני באחריני על התבואה על פירות על המים. לרמוז דדין זה משונה משאר הדינים כמ"ש לעיל, כי הוא דין פרטי, משא"כ האחרים שהם דינים כללים:

עוברים לפניו. פשוטו הוא לפני ה', ומשמעותו אעולם דסמיך ליה קאי, לרמוז דכך שמו של הקב"ה, כידוע ליודעי חן. ועל פי פשוטו י"ל דנקרא כן על כי הוא היה הוה ויהיה לעולם, כדכתיב (תהלים קיט, פט) לעולם ה' דברך נצב בשמים:

ובחג. ובחג הסוכות לא קתני, דלא הוה במשמעותו שמיני עצרת. ואדרבא הוא דבאותו (כבר יום) [יום כבר] הקדמנו הרפואה בניסוך המים בסוכות, אנו נידונין עליו. ואפשר שזו היא כוונת רז"ל וכוונת הכתוב, שכמה פעמים קראו לחג הסוכות חג סתם, כדי לכלול עמו שמיני עצרת, דאינו חלוק ממנו אלא לענין פז"ר קש"ב. או י"ל דנקט חג סתם, נוטריקון חג' ג', שברגל זה ישראל מצויינים כך מצות עקריים ומשונות משאר הרגלים, שהם סוכה לולב, וערבה של יום השביעי שהיא תקנת נביאים (עי' סוכה מד.), והתי"ט כתב טעם אחר, וברעיא מהימנא פ' פינחס (רנה:) איתא חג ר"ת חסד גבורה. והטעם דהוא כנגד יעקב דאחיד לתרין סטרין:

נידונים. הוצרך להזכיר נידונים פעם אחרת ובלשון רבים, לאשמועינן דעל המים כל אחד נידון בפני עצמו, מלבד העולם בכללו, כמ"ש רז"ל (עי' תענית ט: ח:) על הכתוב (איוב לז, יג) אם לשבט אם לארצו וכו'. כדי שיטול כל אחד חלקו המגיע לו מחמת מעשיו בתבואה ופירות ודומיו שגוזר הקב"ה בכלל עליהם הגדלים בכח המים, ועיין מ"ש לעיל ד"ה בארבעה פרקים:

משנה ז

אב ובנו. משום דבהכי היה מעשה נקט ליה, אע"ג דה"ה לכל הקרובים הפסולים להעיד יחד:

משנה ח

ומלוה בריבית. שנאו בין המשחק בקוביה ומפריחי יונים דדמו, לרמוז דלפעמים מפסיד הקרן כמו המשחקים, דשטר שכתוב בו רבית כלול בקרן, אינו גובה בו אף הקרן, אליבא דמאן (ב"מ עב.). ועוד לעולם מפסיד קרנו, כי נכסיו מתמוטטין (שם עא.):

פרק ב

משנה ד

מהר המשחה. פי' הרב, הר הזתים. ונראה דעל שמם היו קורים אותו כך, כי השמן יוצא מהם, ועיקרו לסוך:

משנה ו

כיצד ראית את הלבנה. עיין מ"ש לקמן בד"ה היה:

כמה היה גבוה. אע"ג דלאין היה נוטה תלוי בצפונה או לדרומה, כמ"ש התי"ט לקמן, וגם אני אאריך בו בע"ה, מ"מ היו מפסיקין בשאלה זו של כמה היה גבוה ביניהם, מפני שדומה לשאלה של לצפונה וכו' ושל לפני החמה וכו' הקודמים לה, שהם שאלות על מקום הלבנה היכן היתה נתונה ברקיע לפי ערך החמה. והשאלות של לאין היה נוטה וכמה היה רחב, הם שאלות התלויות בצורת הלבנה עצמה איך היתה. או אפשר לומר דלכתחילה היו מפסיקין בשאלה זו ביניהם, לבלבל דעת העדים שלא יתלו הם זה בזה באומד דעתם ויגידו מה שלא ראו בעיניהם, שאף כי ידעו ב"ד אם האמת אתם, מ"מ אם מבלי ידיעת אחד מהפרטים האלו יתבטל עדותם, ולא יבואו אחריהם עדים אחרים, אין הב"ד יכול לקדש החדש על פי חשבונם לבד ולעשותו חסר, ויהיה אותו החדש מלא, ונמצא שהעד הזה שאומר מה שלא נתן דעתו לראות כי אם על פי שכלו, מטעה לב"ד שיקדשו החדש על פיו, ועל כי חשבונם ודבורו שוה וכסבורים שכה ראה בעיניו, ונמצא שגורם שיעשו המלא חסר:

היה. לשון זכר. והתי"ט הביא ראיה לזה מן הכתוב, דכתיב (בראשית א, טז) את המאור הקטון. לשון זכר. ולפי דבריו קשה טובא, דהא כתיב נמי (שם) את המאור הגדול. וא"כ אמאי לא תנן נמי מטעם זה לצפונו או לדרומו, כ"ש שראוי להקרא החמה זכר לגבי הלבנה, להיות החמה משפיע האור ללבנה כזכר לנקבה. לכן נראה לע"ד דלא חש התנא ללישנא דקרא אלא לתיבה עצמה, שבהיותה בהא בסופה ראויה להכנות בשם נקבה, ולכן בחמה תני לצפונה או לדרומה לשון נקבה, והא דתנן בלבנה היה לשון זכר, משום דאאור שבה קאי דהאור זכר הוא. והכי פירושה דמתניתין, כיצד ראית את הלבנה ברקיע או במים וכיוצא, ולהיות שאלה זו שאלה כללית לא היו פורטין האור אלא קורים אותה בשמה, ואח"כ שואלים לפני החמה או לאחר החמה, והכא אין ספק דאאור שלה קאי, לפי שזו עיקר שאלתם אם פגימת האור היתה פניה כלפי החמה או לא כמ"ש הרב והכי איתא בגמרא (דף כג:) ולא על כל גוף הלבנה שואלים זה כמפורש בש"ס, ומדהאי ודאי באור מדבר נאמר דאף שארי הלשונות של השאלות אאור קאי, אע"ג דלצפונה ולדרומה וכמה היה גבוה יכול היה להיות אף אגוף כולו של הלבנה, מ"מ לא היו מזכירי' להם הלבנה יותר דלמה להם להאריך במאי דלא אצטריך, כ"ש שהשאלות הם יותר בדקדוק בהיותם על האור מעל כל הגוף, ומשום הכי תנן (הי') היה לשון זכר. והא דלא אמרי שמש וירח על שם הכתוב (תהלים קד, יט) עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. ושמות אלו הם בזו"ן דבריאה, כמבואר בספרי משנת חסידים מפתח העולמות סדר טהרות מסכת הבריאה ומסכת רחל דבריאה. אלא היו אומרים חמה ולבנה שהם בעולם

שתחתיו, כמבואר שם במסכת היצירה. י"ל דמפני העדים היו צריכים לדבר בלשון זה השפל, דמשתמע להו, ואע"ג דסהר וחרס הוא שפל יותר, כי הוא בעשיה כמבואר בספרי הנ"ל במסכת העשיה, מ"מ לא רגילי בהו אנשי כלשון חמה ולבנה:

גבוה. מן האופק. וכתב הר"ב, דאם אחד אומר שני קומות ואחד אומר ג' עדותן קיימת, אחד אומר שלש ואחד אומר חמש עדותן בטלה, ע"כ. ואע"ג דהגובה משתנה כפי אופק המקום שבו נראת הלבנה, ואפשר שיהיו אלו השני עדים משני מקומות, אחד רחוק מירושלם לצד מזרח והאחד רחוק ממנה לצד מערב, ונמצא שיש ביניהם כמו מהלך של שני ימים ולפי זה האופק משתנה, מ"מ קים להו לרבנן דבריחוק זה אינו משתנה כי אם כשיעור קומה ולא יותר, ולכן אמרו (דף כד.) א' אומר שלש וא' אומר חמש עדותן בטלה לעולם, אע"פ שהעדים הם משני מקומות שאין רחוקם מקו השוה ריחוק שוה:

ולאין היה נוטה. הנה התי"ט באמת במתק לשונו קיצר כמה ענייניים מענייני המולד בדברים מעטים על פי דרך הרמב"ם ז"ל, אבל בענין זה של נליזת הקרנים לא ידענא מאי קאמר, דלכאורה איפכא הוי, דכשהחמה מערבית דרומית ללבנה צריך שיהיו קרנותיה נוטות למזרח צפונית, והוא ז"ל אמר שאז יש להם נליזה אל הדרום. וכמו כן הוי איפכא כשהוא להפך, והוא ז"ל איפכא קאמר. וממ"ש בסוף דבריו כל זה מבואר בהרמב"ם סוף קדוש החדש, נראה דמשם יוצאים תורף דבריו, והמסתכל בדברי הרמב"ם יראה שלא כן אמר, כי הוא ז"ל הודיע לנו זה בידיעת רוחב הירח מקו השוה אם הוא לצפונו או לדרומו, ולא הזכיר מקום השמש כלל, כי פשוט הוא שבהיות הלבנה בנטיה הצפונית כמו כן החמה הוא באותה הנטיה בזמן המולד והוא צפוני יותר מהלבנה, ובהיות הלבנה בנטיה הדרומי כמו כן צריך שיהיה החמה בעת המולד באותה נטיה, ובהיותו שם הנה הוא דרומי יותר מהלבנה. וא"כ איך אמר התי"ט ז"ל שאם הלבנה בנטיה הצפונית שאז החמה מערבית דרומית לה, הלא זה איננו שהרי הנטיה הצפונית היא לגבי משוה היום, אבל לגבי השמש הנה היא דרומי לו, שהחמה הוא יותר צפוני ממנה, וכן הוא להפך. ואם נטיה זו דהזכיר היא הנטיה שהזכיר בריש דבריו דאחמה קאי, שהלבנה נוטה מהחמה לצפונו או לדרומו, א"כ היכי אמר שכשהנטיה היא צפונית שהחמה היא מערבית דרומית לה, שיהיה לה נליזה אל הדרום, הלא זה אינו. והבט עיניך וראה בצורה שלפניך נקודת א' הוא השמש, ונקודת ב' וכן נקודת ג' הוא צורת הירח, והנה צורת השמש השוקע במערב לגבי הירח העומדת בנקודת ב', הוא דרומי לה והיא צפונית לו, ולכן ניצוץ אורו היוצא ממערב צריך לילך אצלה באלכסון ממערב לצפון, ולכן יאיר עבר פניה הדרומיים ופניה החשו(ב)[כ]ים הם הצפונים, ומשום הכי קרני

אורה העומדים כלפי מזרח יטו לצפון כאשר עיניך רואות, ולגבי צורת הירח העומדת בנקודת ג' שהשמש הוא צפוני לה, הוא להפך שקרני אורה העומדים כנגד המזרח נוטים לדרום, ולא יהיו קרניה נוטות ביושר לצד מזרח בלי נליזה לא לצפון ולא לדרום, אלא אם כן יהיו שני המאורות שוים בריחוקם מן הצפון והדרום, שאין אחד נוטה מחבירו לא לצפון ולא לדרום, כגון הירח הרשומה בנקודת ד' שאינה קרובה לא לצפון ולא לדרום יותר מן השמש, ולאו דווקא צריך לזה שיהיה שני המאורות עומדות בקו האמצעי שבין צפון לדרום, שאף אם לא יהיה כן אפשר שלא יהיו קרניה נוטות לשום צד כ"א לפאת מזרח כל זמן ששניהם רחוקים מפאת צפון הרחק שוה, דממילא כמו כן הם רחוקים מפאת דרום הרחק שוה כזה, שהשמש עומד במערב בנקודת א', והירח בנקודת ב', ומרכז שניהם רחוק מקו ד"ה המגביל פאת צפון רחוק שוה, ומהאי טעמא אין אור השמש מתפשט על גוף הירח בנליזה צפונית ולא דרומית, אלא מאיר לה בקו ישר, והוא קו א"ג ההולך ביושר ממערב למזרח, ולכן אף קרני אורה לא יליזו לשום צד, כי פונות ביושר לפאת מזרח:

אם אמר לפני החמה לא אמר כלום. ואינו צריך לזה חשבון אם אמת הוא או לא, משא"כ שאר השאלות דהיו צריכים לחשב אם האמת אתם, ולכן לא הזכיר התנא אותם בפרט, אם אמר לצפונה וע"פ החשבון היתה לדרומה לא אמר כלום, וכן כל כיוצא בו כמ"ש התי"ט, משום דהיה צריך להאריך הרבה. ואע"ג דלפי מה שפרשתי דכיצד ראית את הלבנה היא שאלה בפני עצמה, ואם אמר ראיתיה במים או כיוצא בה לא אמר כלום, ואף שם לא היה צריך חשבון, מ"מ הואיל ולא פירט במשנה השאלה לא הזכיר בטולה. ועוד דיש פרטים רבים בבטולה כדאיתא בש"ס ולא רצה התנא להאריך. ועוד יש לומר דהזכיר התנא דווקא בטול זה דלפני החמה, לאשמועינן אגב ארחיה כלל גדול זה שמעולם לא ראתה חמה פנימתה של לבנה משום עושה שלום במרומיו (דף כג:), לרמוז דגדול השלום:

משנה ח

דמות צורות לבנות. לבנה היא לבנה ממש, צורת לבנה היא צורתה בולטת כמו גופה ממש, דמות צורת לבנה הוא צורתה בשטח פשוט עשוי במיני צבעונים מחוברים, דנראה כאילו היא בולטת אע"פי שבממשות אינו כן, ולפי שהלבנה אף שהיא שוקעת ובולטת בעובי הרקיע אינה נראת לעינים כי אם בשטח פשוט, לפיכך להדיוטות שאינם מבינים כלל להבחין בטיב גלגלים היה מראה להם דמותה בשטח פשוט כפי הנראה לעיניהם. ואין לומר דקמ"ל תנא שלא עשאן שוקעות או בולטות משום חשדא, דהא אסיקנא בש"ס (דף כד:) דבנשיא כיון דרבים שכיחי גביה ליכא חשדא דע"א, ועוד כתבו התוספות

(שם ד"ה והא ר"ג) דבלא טעם זה דבנשיא ליכא חשדא, היה לן לאסור בלבנה אפי' בשטח פשוט, כיון שאינה בולטת ברקיע, ע"כ. כלומר שאינה בולטת חוץ מרקיע:

בטבלה ובכתל. הטבלה שיראו בה כשראו אותה בעליל, ובכתל שיראו בו כשראו אותה סמוכה לאופק, דאז נראה להם כאילו היא על הכתל שבצידם, ולא יטעו בעדות ראיתם מחמת שינוי מקום מצבתה משכיבה לעמידה, להיותם הדיוטות חסרי הידיעה:

ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה. הנה אנחנו מוכרחים לחקור איך היה המעשה הזה, דלפי פירוש הרב כל הדברים האלה הם מעדות העדים, שהרי כתב ז"ל ובמה שאמרו בליל עבורו לא נראה אפשר וכו'. וא"כ הוא צריכים אנו לומר שבאו עדים אלו בליל ל"א או ביומו, ומה נפשך אם כבר באו עדים ביום ל' וקדשו את החדש בזמנו מאי קאמר' וקבלן רבן גמליאל, הא כבר קדשוהו על פי העדים הראשונים בזמנו, ומה קבל מהם ר"ג דמשמע דעל פיהם קידש החדש בזמנו. ועוד מאי האי דקאמר ר' דוסא בן הרכינס עדי שקר הם, אי אמאי שאמרו שבליל זמנו ראוה קאי, הלא כן אמרו העדים הראשונים ועל פיהם קדשו את החדש, ואי אמאי שאמרו שבליל עיבורו לא נראה קאי, א"כ אף הוא הודה שהיה מקודש החדש בזמנו, וא"כ מה נשתנה חשבון ר"ג מחשבון ר' יהושע שאמר רואה אני את דבריך וגזר עליו ר"ג שיבא אצלו ביום שחל יום הכפורים לפי חשבונו. ואם נאמר שקיבלן ר"ג ועיבר החדש על פיהם, באמור שהואיל ולא נראת בליל ל"א ש"מ שלא נראת אף ביום שלשים, א"כ אפוא נראה דמבלעדם לא היה מעבר החדש, וממ"נ אם כבר באו עדים וקדשו אותו בזמנו איך יש כח בעדים אלו בהעדר ראיה זו לבטל העדות האמיתי שכבר קבלו וקדשו על פיו אף אם היו מזימים אותם, ואם לא קדמו להם עדים אחרים מה הועילו בעדות זו, שאומר וקבלן ר"ג לעבר החדש וחולק עליו ר' דוסא באמור עדי שקר הם, הלא מבלי עדותם כבר היה החדש מעובר מעצמו הואיל ולא באו עדים כל יום שלשים, ועתה מ"ש חשבון ר"ג מחשבון ר' דוסא.

ולכן בעל כרחנו מוכרחים אנו לומר דהמעשה שהיה כך היה, שלא באו עדים כל יום שלשים ועיברו ב"ד את החדש בליל ל"א כי כן הדין, ואח"כ ביום ל"א באו עדים אלו והעידו שראו החדש בזמנו דהיינו ליל שלשים, והחדש הזה היה חדש תשרי, מדצוה ר"ג לר"י שיבא לו ביוה"כ שחל להיות בחשבונו, ואם לא היה זה החדש שבו יום הכפורים לא היה חשבון ר"י של זה החדש מעלה או מוריד ליה"כ שבחדש אחר התלוי בראיה ועדות אחרת, ומכיון שהיה ר"ח תשרי, אליבא דכ"ע כיון שבאו עדים קודם שיעברו המועדות, כגון הכא שבאו ביום ר"ה עצמו והעידו שראו את החדש בזמנו, מקבלים אותם ואין

מאיימין עליהם, ואם עדותם אמת אע"פי שכבר עיברו את החדש והתחילו למנותו מיום ל"א, חוזרים ומונים אותו מזמנו שהוא היה ביום ל', ועליו מסדרים המועדות שבאותו חדש, וכן הדין בניסן, כן פסק הרמ"בם בפ"ג מה' קדוש החדש. וכן עשה ר"ג שקבל עדותן וקידש החדש שכבר עיברו, והתחיל למנותו מזמנו על פי עדותם, ואילו לא העידו על ליל עבורו שלא ראוהו, אף ר' דוסא בן הרכינס מודה שצריך לקבל עדותם ולקדש החדש בזמנו למפרע על פיהם, אע"פי שכבר יצא מעובר, אבל מכיון שהעידו עדות זו, ס"ל דאין ממש בדבריהם וששקר העידו ולא ראוה בזמנו, ושלכן החדש היה לו להיות מעובר כבראשונה, ואע"ג דעל פי החשבון היתה יכולה לראות בזמנו, מ"מ א"א לקדשו בזמנו כי אם על פי עדים שראו חדוש הלבנה בעיניהם, כמ"ש הק"בה למשה כזה ראה וקדש (מכילתא פר' בא הו"ד ברש"י שמות י"ב ב'), ולעדים אלו חיישינן שהעידו מה שלא ראו מדנתפסו בעדותם.

ולא נהירא לומר דר' דוסא ור"י תרויהו היו טועים בחשבון, ושעל פי חשבונם לא היתה יכולה ליראות בזמנו ואפילו בליל עבורו, ולשונו דר' דוסא מוכיח דלא הוי הכי דלא קאמר איך אפשר לאשה שילדה היום שתהיה למחר כריסה בין שיניה, דהוה פירושו ומדמחר כריסה בין שיניה ש"מ שביום שלפניו לא ילדה, ושהכא נמי לא היתה הלבנה מה שנראת בליל ל' כי אם ענן דמות לבנה, הואיל ובליל עיבורו עדיין לא היתה נראת, אלא קאמר היאך מעידין וכו' שעל העדים חרה אפו, שהעידו שני הפכים בנושא אחד שאתמול ילדה ושהיום כריסה בין שניה, דמשנתנו דעתם להעיד ודאי שדקדקו לראות בתחילה הענין איך הוא, ומדדקדקו א"א להם לטעות בדבר זה, ומשום הכי ס"ל דבע"כ צריכים אנו לומר דלא ראו כלל בעיניהם ושקורי קא משקרו, וכוונתם היתה להטעות הב"ד שיקדשו החדש ביום שלשים אע"פי שלא היו עדים בדבר, וכדי שיאמינו ב"ד להם הוסיפו לדקדק בעדותם אף במה שלא היו שואלים להם, באמור בליל זה לא ראינוהו ובליל זה ראינוה, כדרך המשקר על כי לבו נוקפו שיתגלה שקרנותו, טורח להמציא דברים שעל ידם יטעו בני אדם ויסברו שמה שאמר הוא אמת בלי שישאלו לו טעם עליהם והוא לא ידע ואשם, זו היא דעת ר' דוסא, וה"ט נמי דלא אמר עדותם בטלה, אלא קאמר עדי שקר הם:

על האשה וכו'. לפי מה שכתבנו לעיל שהחדש הזה הוא חדש תשרי, יפה המשיל ר' דוסא מולד לבנה זאת לאשה היולדת, כי יום ר"ה הוא יום מסוגל לפקידת עקרות כמשא"זל (דף יא.) שבר"ה נפקדה שרה רחל וחנה. ונמצא שבהיותם מעידים על המולד אשר על ידו נקבע אותו יום ר"ה, הרי הוא כאילו יעידו על האשה שילדה, ובעדותם אשר

מעידים שעדיין לא היה המולד אשר מפני זה לדבריהם לא הגיע עדיין ר"ה, הרי הוא כאילו העידו שעדיין כריסה בין שיניה:

ולמחר כריסה בין שיניה. ולמחר היא מעוברת לא קתני, דזה אפשר שהיום תלד ולמחר תתעבר ויהיה זה העיבור עיבור חדש, אבל שהולד יהיה במדור העליון דהיינו כריסה בין שיניה, זה לא ימצא אלא אם כן עדיין לא ילדה ממה שהיתה מעוברת בראשונה, שהרי אין הולד דר במדור העליון עד שלשה חדשים האחרונים כמשא"זל, משום הכי קאמר איך וכו' ולמחר כריסה בין שיניה:

כריסה בין שיניה. כתוב בלקוטים בשם הא"רי זל"הה (שער מאמרי רז"ל מס' כתובות) ששמע מחכם אחד קדמון שזהו אחד מג' דברים שנסתפקו התוספות ולא נתברר להם מ"ט נקט התנא לשונות אלו, והלשון הזה פירשו הא"רי ע"ד הסוד, ושנים האחרים תמצאם בכתובות, אחד בפ"א משנה ו', ואחד בפ' י"ג משנה ב' ע"ש. ולי עוד טעם אחר בזה על פי הפשט, כי כריסה ודאי היא תלויה בין שיניה, והיא האלה שבודקין אותה עליה בעת לדתה, ועיין עוד מ"ש בדבור הנ"ל:

משנה ט

במקלך ומעותיך. מדקאמר לקמן והלך ליבנה אצל ר"ג, נראה דר"י לא היה דר ביבנה אלא בעיר אחרת, ומסתמא יש ביניהם יותר מתחום שבת, ואע"פכ לא נתרצה ר"ג במה שיבא הוא עצמו ממקומו ליבנה ויצא חוץ לתחומו, כי חש שמא היה הולך לקנות שביתה מבערב לתחום יבנה ושם ילין, ובבקר יכנס לעיר ור"ג לא ידע זה, ולכן צוה עליו שיביא מקלו ומעותיו, כדי שבהוצאה מרשות לרשות יראה לעיניו דחול הוא. ועוד אפשר דלא היה ממקומו ליבנה מהלך י"ב מיל שהם תחום דאורייתא, אלא פחות שהוא מדרבנן, ולכן צוה לו אף על ההוצאה להראות לו שאין לחוש לחשבונו אפילו בדבר שהוא מדאורייתא, ואפילו אם היה ביניהם י"ב מיל מ"מ אין על התחומין חייוב סקילה כי אם מלקות מש"אכ על ההוצאה, מדאין בהם בשבת חייוב סקילה ולכן אף ביום הכפורים קלים הם יותר מההוצאה, ולכן לא נחה דעתיה במה שיגזור עליו שיעבור על היציאה לבד, אלא גזר עליו שיעבור אף על ההוצאה, להודיע לכל שאין לחוש לחשבון של כל אדם כלל נגד החשבון הקבוע על פי ב"ד:

במקלך ומעותיך. י"ל דגזר שיביא את שניהם, לפי שאם היה גוזר על המקל לבד, אפשר דהיה שואל אותו מאיזה אדם בתוך העיר ובו היה הולך אצל ר"ג, ולא היה היכר לבני אדם בזה שר' יהושע לא חש לחשבונו ושמע לדברי הנשיא, כי אין במקל איסור טלטול אפילו בשבת כשאינו מוציאו מרשות לרשות, ולכן גזר עליו שיביא אף המעות שהם אסורים

בטלטול בשבת וכפור ויום טוב, שאף אם יעשה בתחבולה לשאול אותם בהלואה בתוך העיר, הרי כבר מגלה דעתו לכל אדם שאינו חש לחשבונו נגד חשבון ב"ד ושאף הוא עושה אותו היום חול, שהרי מטלטל מעות האסורים בטלטול, ובזה נעשה כוונת ר"ג שהיתה לטובה להראות לכל אדם שאין להרהר אחר הקביעות הנעשה מב"ד, ואם היה גוזר עליו שיביא המעות לבד, דילמא היה ר' יהושע חושש לעבור על חשבונו במה שלא גזר עליו הנשיא, והיה הולך לשם בלא מקל ואפשר שהיה בא לידי סכנה מחמת טורח הדרך, שהרי יום כפור האמיתי היה קודם לחשבונו, ואין ספק שר"י לא עבר על דברי הנשיא וקביעות ב"ד והתענה, אלא שהיה חושש אף לחשבונו והיה רוצה לעשות כפור אף לפי חשבונו שהיה חל סמוך לצום כפור האמיתי לאחריו, ומשום הכי חש ר"ג דילמא מחמת התענית שכבר התענה אתמול וטורח הדרך יסתכן, ולכן גזר עליו שיבא לו במקל לסמוך עליו בדרך.

ואפשר נמי דרצה לרמוז לו דאע"ג דגוזר עליו לעבור על דבריו להיותו נשיאו ולהראות לו שאין לפקפק במה שנעשה על פי ב"ד, שמ"מ אינו מזלזל בכבודו כי יודע גם הוא שבידו כח להעניש לראוי לעונש וזהו המקל הראוי לרדות, ושגם יודע לישא וליתן בדברי תורה ואלו הם המעות, וכמאמרם ז"ל (סנהדרין סח.) הרבה מעות יש לי ואין [לי] שולחני ל[ה]רצותם. דרמזו בזה לשאלות ותשובות דשייכי בהלכות (ערש"י שם), וה"ט דצוה לו שיבא אצלו ואמר לו במקלך ומעותיך, ולא קאמר סתם במקל ומעות:

מקלו ומעותיו בידו. משמע דאף מעותיו לקח בידו ממש, דא"לכ בידו למה לי. ובזה רמז לנו התנא ענותנותו דר"י, דרצה לגלות לכל דמקבל עליו גזרת הנשיא, ושאינו חושש לסברתו נגד גזרתו, כדי שילמדו ממנו לשמוע לב"ד ושלא להרהר אחר מעשיהם, כי רוח ה' היה מדבר בם:

פרק ג

משנה א

ולא הספיקו לומר מקודש. מדלא קתני מקדש מקדש תרי זמני כמו בסיפא, ש"מ דכשהספיק ראש ב"ד לומר מקודש, אע"ג דלא הספיקו כל ישראל לומר מקודש מקודש עד שחשיכה, הרי זה מקודש:

משנה ד

ושתי חצוצרות באמצע. כתב הר"ב, שני שופרות היו להם אחד מכאן ואחד מכאן, ע"כ. הכי משמע מלישנא דמתניתין דקתני בשל זכרים כפופים וכו' הכל בלשון רבים, מש"אכ

בראש השנה דמשנה דלעיל, דקתני בלשון יחיד של יעל פשוט וכו'. ונראה דלוקחין שני שופרות כדי להושיב החצוצרות שמצות היום בהם, באמצע, להראות חשיבותם של אותו יום, ומ"מ לא היו תוקעין אלא בשופר אחד בבת אחד, מדקתני סיפא שופר מקצר ולא קתני שופרות מקצרים כדקתני וחצוצרות מאריכות, וקרא נמי דייקא דכתיב (תהלים צח, ו) בחצוצרות (לשון רבים) וקול שופר (לשון יחיד) הריעו לפני המלך ה'. וכן משמע מלשון הרמ"בם בפ"ד מה' תעניות (הי"ז). ומסתברא דפעם אחד תוקעין באחד ופעם שני באחד, והולכים ע"ד זה עד גמר כל התקיעות של אותו יום, ובזה לשון הפסוק הוא מדוייק דלא קאמר בחצוצרות ושופר, דהוה משמע שלא היה שם אלא שופר אחד, דאינו כן כי שנים היו, אלא קאמר וקול שופר, דר"ל שלא היה נשמע אלא קולו של שופר אחד:

משנה ו

ודבקו. פי' הר"ב, בדבק. הא באור כשר, וה"ט דלא עירבו בדבק שברי שופרות, דאפילו באור פסול. וצ"ל דבלא נסדק כלו איירי, דאי נסדק כלו אפילו מצד אחד ודבקו אפילו באור פסול, כן משמע בפוסקים:

משנה ז

לתוך הבור לתוך הדות לתוך הפיטם. צ"ל דמהאחרון אחרון יוצא הקול צלול יותר מהראשון, משום הכי נשנו כולם:

משנה ח

והיה כאשר ירים משה ידו וכו'. ע"י שעבוד ישראל לשמים היו מוסיפים כח בגבורת תפילת משה, והיה בו כח להרים ידו להשפיל שרו של עמלק, וע"י זה וגבר ישראל, ומזה תדון להפך, כן נלע"ד. והתי"ט דרך בדרך אחרת, אבל הדרך הזה היא אמיתית, כי על ידי תפלותינו אנו מעלים הניצוצות שנפלו בקליפות בשבירת הכלים, כמבואר בספרי מפתח העולמות סדר זרעים מסכת הניצוצין פ"א פיסקא א' ובמפתח הכוונות סדר מועד מסכת כללות המצות פרק א' פיסקא ב', ובזה מחליש כח הטומאה ומוסיף כח בקדושה:

פרק ד

משנה ב

ועוד זאת היתה ירושלם יתרה על יבנה. כשנפרש במקדש דמשנה בירושלם, ונדייק דהזכירה בשם מקדש, לרמוז דתלויה היתה התקיעה במקדש דהיינו כל השש שעות

שהב"ד יושבים במקדש, ושנדקדק לישנא דריב"ז דאמר בכל מקום שיש בו ב"ד, שר"ל לפני ב"ד, מדלא אמר בכל המקום, המשנה מובנת מעצמה ואיננה צריכה טעם למראית החסרון, ומה ששנה בסיפא וביבנה לא היו תוקעין אלא בב"ד בלבד דכבר שמעינן ליה ברישא לפי מה שדקדקנו, אתא לגלות מעלתו הפחותה מירושלם, שלא היו תוקעים במקומות הסמוכים לו במכ"ש שביבנה עצמו לא היו תוקעין חוץ לב"ד:

משנה ג

בראשונה וכו'. עיין מ"ש בפ"ג דסוכה משנה י"ב ד"ה ושיהא יום הנף:

משנה ו

רבי יוסי אומר אם השלים בתורה יצא. כתב הר"ב בש"ס (דף לב:) מפרש למלתיה דר"י הכי, ומשלים בתורה, ואם השלים בנביא יצא, ע"כ. זה הכריחו מכח ברייתא אחת דבה מפורש דלר"י משלים בתורה לכתחילה, ונראה דלדבריו דת"ק קאמר במתניתין דאם השלים בתורה דמשמע בדיעבד, וא"לכ לשון זה קשה להלום פירושא דש"ס, אם לא נאמר דמתניתין משבשתא היא, וזה אינו מדלא כתבו הכי בפירוש בש"ס:

משנה ט

אין בידו אלא אחת. כתב התי"ט בשם הר"ן די"מ אלא אחת, דהיינו התקיעה הראשונה שקודם התרועה, ודחה לפירוש זה בסברא בעלמא. אבל ראיתי בירושלמי דאע"ג דאין פי' המשנה כי"מ, מ"מ איכא מאן דס"ל הכי, דגרסינן התם (ה"י כא:) ר' אבא בר זמינא בשם ר' זעירא אפילו אחת אין בידו, למה ראשה גבי סופה מצטרף, וסופה גבי ראשה מצטרף, לא ראשה אית לה סוף ולא סופה אית לה ראש, ע"כ:

ראש השנה מתחיל באלף ומסיים בנון היינו נא, ואין נא אלא לשון בקשה, כי בר"ה יושב הקב"ה על כסא דין, וצריך להרבות בתחינה ובקשה אולי ירחם עלינו:

סליק מסכת ראש השנה. דינא דמלכותא הוא דינא:

מעולה ומשור פר רצוי הוא לאל קנא.

אם ישוב בקול שופר ביובל וראש שנה: